

Др Драгица Живојиновић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
ORCID: 0000-0003-0234-757X

Прегледни научни рад
УДК: 347.64/.68
DOI: 10.46793/UPSSXII.443Z

ТЕНДЕНЦИЈЕ У РЕГУЛИСАЊУ РАЗЛОГА ЗА ИСКЉУЧЕЊЕ НУЖНОГ НАСЛЕДНИКА ИЗ НАСЛЕЂА*

Резиме

Искључење из наслеђа је врста имовинскоправне санкције која се манифестује кроз ускраћивање права на нужни део нужном наследнику, у законом одређеним случајевима, на основу завештаоачеве воље изражене у форми завештања. Предмет овог рада је сагледавање и анализа разлога за искључење из наслеђа из угла историје српског права, решења садржаних у актуелном праву Србије, као и оних прописаних у појединим законодавствима Европске Уније – Хрватској, Аустрији и Немачкој. Циљ рада је утврђивање тенденција у њиховом нормирању. Ауторка налази да се, с обзиром на природу и обухват радњи одређених као узрок ексхередације, завештаоцу оставља широка могућност кажњавања нужног наследника његовим изнаслеђењем, као својеврсном реакцијом на његово противправно и неморално понашање. Констатује да у савременим правима постоји тенденција екстензивнијег регулисања разлога за искључење, што за последицу има сужавање правног домаћаја установе нужног дела. Ипак, због опасности од претварања ове, оправдане доминације слободe завештања над императивним правилима нужног наслеђивања у негацију права на нужни део, ауторка сматра да је неопходно опсег разлога искључења држати у јасно одређеним границама, предвидети да основ искључења мора постојати у моменту сачињавања завештања и да се ексхередација врши на изричит начин.

Кључне речи: искључење из наслеђа, нужни наследник, право на нужни део, разлози за искључење, слобода завештања.

* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније”, који се финансира из средстава Факултета.

1. Увод

Искључење из наслеђа (*eheredatio nota causa*) је један од облика разбаштињења нужног наследника¹ којим му се у целини или делимично ускраћује право на нужни део, у законом одређеним случајевима, на основу завештаочеве воље изражене на несумњив начин у форми тестамена.² Искључење из права на нужни део представља компоненту слободe завештања (слобода наследноправног обликовања),³ и вид је својеврсне доминације ове слободe над императивним правилима нужног наслеђивања. Ова превласт, међутим, није неограничена - као што ни слобода завештајног располагања није, већ спада у њену посебно ограничену, усмерену област.⁴ Услед императивног карактера норми нужног наслеђивања, искључење из права на нужни део није препуштено апсолутној вољи оставиоца, јер би у противном представљало негацију овог права, већ су наследноправним прописима утврђени разлози услед којих завешталац може посегнути за овом врстом имовинскоправне санкције.

Предмет овог рада је сагледавање из којих узрока се нужном наследнику може ускратити право на нужни део, односно услед каквог понашања нужног наследника, према гледишту завештаоца, односно према општедруштвеном гледишту, он не заслужује привилегију нужног дела. Еволуцију разлога за искључење из наслеђа разматраћемо из угла историје српског права, а концепте њиховог регулисања и тенденције развоја из перспективе решења у савременом српском и појединим законодавствима Европске уније (Хрватској, Аустрији и Немачкој) у којима је регулисан овај облик изнаслеђења.⁵ Оно за циљ има утврђивање да ли постоји тенденција ка екстензивнијем нормирању узрока искључења, и следствено, проширењу слободe тестирања сужавањем правног домаћаја установе нужног дела; или је обрнуто, да се смањује број разлога и њихов опсег услед којих завешталац по сопственој вољи може у целини или делимично ускратити нужном наследнику законом гарантовано право на нужни део.

2. Разлози за искључење у историји српског права

Српском грађанском законнику из 1844. године (у даљем тексту: СГЗ), једном од првих модерних кодификација грађанског права у Европи 19. века,

¹ Други је лишење нужног дела у корист потомака нужног наследника.

² Антић, О., *Слобода завештања и нужни део*, докторска дисертација, Београд, 1983, стр. 278.

³ Ђурђевић, Д., *Институције наследног права*, Београд, 2015, стр. 32-33.

⁴ Антић, О., *нав. дело*, стр. 278.

⁵ У појединим правним системима, превасходно романске правне традиције, не постоји могућност искључења (или лишења) нужног наследника из наслеђа.

писаном по узору на Аустријски грађански законик, али без потпуног преузимања (превођења) његових решења,⁶ није била непозната могућност завештаоца да из нарочитих разлога изјавом последње воље искључи "наследника по нужди законога дела" (пар. 477, 480, 481 СГЗ). Узроци искључења били су таксативно одређени, па применом аналогije нити екстензивним тумачењем није било допуштено искључење из других разлога.⁷ С обзиром да су кругом нужних наследника била обухваћена само законита (брачна) деца оставиоца, како мушка, тако и женска - ако није имао мушке деце, једино су она могла бити ускраћена за ово право.⁸

Сходно пар. 480 СГЗ родитељ (отац или мајка) је своје дете могао искључити из права на нужни део: - ако је напустило православну веру; - ако је оставило свог родитеља без помоћи у беди или невољи; - уколико се одало крађи, плјачкању или иначе вршењу кривичних дела; и - ако се одало блудном и расипничком ("раскошном") животу, па је упркос опомене да то не чини, наставило са таквим животом.

Код првог разлога искључења међу теоретичарима није постојала сагласност да ли он постоји само услед преласка нужног наследника у неку другу, нехришћанску веру⁹ или услед напуштања православља преласком у било коју другу веру, било хришћанску или нехришћанску.¹⁰ Имајући у виду да је православна вера била државна вера, и да је СГЗ био донет за скоро искључиво православну земљу, чини нам се да је за други, рестриктивнији приступ имало више основа; на какав закључак указује језичко, као и циљно тумачење односне одредбе. Што се другог разлога за искључење тиче, у СГЗ се прописују да он постоји уколико дете остави оца у беди и невољи. Међутим, да се његово постојање односило како на овакво поступање нужног наследника према оцу, тако и према мајци, упућује одредба пар. 127 СГЗ у вези са пар. 115 СГЗ, којима се утврђује дужност деце да издржавају родитеље. Неспорно је било у тадашњој правној књижевности да је овим разлогом обухваћено не само огрешење нужног наследника о обавезу издржавања, него и неуказивање нужне помоћи родитељу у случају постојања непосредне опасности по његов живот, а коју је дете ускратило намерно или грубом непажњом.¹¹

⁶ О значају СГЗ видети, Аврамовић, С., *Српски грађански законик (1844) и правни транспланти – копија аустријског узора или више од тога?* Зборник радова: Српски грађански законик - 170 година, Београд, 2014, стр. 13-45.

⁷ Перић М, Ж., *Наследно право, Специјални део Грађанског права*, Београд 1923, стр. 26.

⁸ У тадашњој правној теорији постојало је гледиште да се ова правила аналогно примењују и на удовицу, по питању њеног права на нужни законски удовички ужитак. О овоме, Марковић, Л., *Наследно право, трећа књига Грађанског права*, Београд, 1930, стр. 303.

⁹ Марковић, Л., *нав. дело*, стр. 301.

¹⁰ Аранђеловић, Д., *Наследно право с нарочитим обзиром на Грађански законик Краљевине Србије*, Београд, 1925, стр. 159.

¹¹ Марковић, Л., *нав. дело*, стр. 301; Аранђеловић, Д., *нав. дело*, стр. 160.

Трећи, као и четврти разлог за искључење подразумевају одређено понашање нужног наследника које траје и не исцрпљује се у једнократној радњи. Овде се ради о поступцима нужног наследника који нису уперени директно против оставиоца, него су противни закону и јавном моралу. У правној теорији се сматрало да разлог искључења мора постојати у време сачињавања завештања у које се уноси одредба о ексхередацији; у противном било би омогућено искључење на темељу претпоставки да ће се нужни наследник понашати на начин предвиђен као његов узрок; као и у време смрти оставиоца.¹² Ово је посебно важно код последња два разлога јер, уколико је, на пример, дете престало да води такав живот до момента делације, искључење не би било оправдано.

У **савезном Закону о наслеђивању** из 1955. године задржан је концепт таксативног одређивања разлога за искључење нужног наследника из наслеђа. Опстала је и солуција о двојакој природи узрока ексхередације. Они се и овде испољавају у противправном и неморалном понашању упереном према оставиоцу, односно њему блиским лицима, као и противправном и незаконитом понашању упереном према држави, односно друштвеној заједници и уопште друштвено неприхватљивом понашању нужног наследника. Разлози за искључење су нешто другачији него у СГЗ и одраз су тадашњег историјског момента и новоуспостављене друштвено-политичке сцене. Ипак, евидентна је њихова веза са оним из СГЗ, у ком смислу се може говорити о еволутивном развоју узрока за искључење у српском праву.

У овом законском тексту опстало је и решење да се искључење врши у форми тестаментa, на несумњив начин, док навођење узрока искључења није било услов његове валидности – сматрано је корисним.¹³ Разлози разбаштињења нужног наследника били су следећи: - ако се он повредом неке законске или моралне обавезе теже огрешио према оставиоцу; - ако је са умишљајем учинио неко теже кривично дело према оставиоцу, његовом брачном другу, детету или родитељу; - ако је учинио кривично дело уперено на подривање народне власти, независности земље, њене одбрамбене снаге или социјалистичке изградње; и - ако се одао нераду и непоштену животу.¹⁴ Основ искључења морао је постојати у време сачињавања завештања.¹⁵

Могућност искључења из права на нужни део код првог узрока претпоставља постојање какве законске или моралне обавезе нужног наследника према оставиоцу чијим кршењем се он о њега теже огрешио. До повреде о којој је реч може доћи било радњама, чињењем, којим се таква обавеза крши; било пропуштањем, односно неиспуњењем обавезе. Ова повреда може постојати уколико се на пример, родитељ као нужни наследник теже

¹² Аранђеловић, Д., *нав. дело*, стр. 161.

¹³ Чл. 40 ст. 1 савезног Закона о наслеђивању.

¹⁴ Чл. 47 ст. 1 савезног Закона о наслеђивању.

¹⁵ Чл. 48 ст. 2 савезног Закона о наслеђивању.

огрешо о законску обавезу издржавања *de cuius*-а, уколико је родитељ грубо запоставио своје дете, оглушио се о дужност старања о његовом животу, здрављу и уопште одгоју, или га је злостављао; или, ако је дете на груб и увредљив начин занемарило свог родитеља, ускратило бригу о њему у старости и болести и слично. Побројане обавезе свој основ имају у породичноправним прописима и императивног су карактера, а у нашој средини дубоко су укореењене и као моралне обавезе, па нужни наследник понашајући се на овакав и сличан начин, истовремено крши и законску и моралну обавезу према оставиоцу. Међутим, алтернативно одређење овог узрока искључења – повреда законске или моралне обавезе према оставиоцу, оставља простора за валидност искључења и када је у питању само повреда моралне обавезе. Ипак, ваљаност искључења у овом случају требало би да процењује суд кроз призму непротивљења одређеног моралног схватања, односно обавезе са, у време примене овог законског текста, уставом утврђеним начелима друштвеног уређења, принудним прописима и моралом социјалистичког самоуправног друштва. Суд, такође, узимајући у обзир све објективне и субјективне околности конкретног случаја, као и тежину наступелих последица, треба да утврди постојање степена повреде ове обавезе – искључење нужног наследника је ваљано само уколико постоји теже огрешење.

Други разлог за искључење – умишљајно извршење неког тежег кривичног дела према оставиоцу, његовом брачном другу, детету или родитељу, процењује се према критеријумима кривичног права. Следствено, постојање кривичног дела доказује се пресудом кривичног суда којом се нужни наследник оглашава кривим, и то за извршење кривичног дела са умишљајем. Санкција искључења погађа не само непосредног извршиоца кривичног дела, него и подстрекача и помагача. Тежим кривичним делом сматра се оно које се гони по службеној дужности,¹⁶ што је огромна већина законом одређених кривичних дела, па се завештаоцу оставља широка могућност искључења нужног наследника. Оваква констатација стоји и по питању круга лица према којима треба да је учињено кривично дело где су осим оставиоца, то и његов брачни друг, деца или родитељи.¹⁷

Трећи узрок искључења састоји се у извршењу кривичног дела упереног на подривање народне власти, независности земље, њене одбрамбене снаге или социјалистичке изградње. Ова врста кривичних дела побројана је одговарајућим кривичноправним прописом, па је њихов број свакако мањи у поређењу са било којим кривичним делом које се гони по службеној дужности,

¹⁶ Такво становиште поводом овог узрока искључења постоји и данас. Видети, Ђурђевић, Д., *нав. дело*, стр. 223.

¹⁷ Више о домањају ових појмова, односно о томе кога све треба подразумевати под брачним другом (да ли и ванбрачног друга), дететом (да ли и усвојеника из потпуног и непотпуног усвојења) и родитељем (да ли и усвојиоца из потпуног и непотпуног усвојења), видети, Антић, О., *Слобода ...*, стр. 298-301.

што је одређено као потенцијални узрок искључења код претходног разлога. Овде се, међутим, не захтева тежи облик виности, па завешталац може искључити нужног наследника из наслеђа ако је он сходно пресуди кривичног суда кривично дело извршио било са умишљајем или нехатно. И код овог разлога, санкција искључења из наслеђа погађа нужног наследника који је извршилац кривичног дела, његов подстрекач или помагач.

Најзад, уколико нужни наследник не ради и непоштено живи, завешталац има право да га искључи из наслеђа. Из формулације овог разлога произилази да је неопходно кумулативно испуњење оба елемента – и нерада и непоштеног живота, као и да је потребно да вођење оваквог живота постоји у дужем временском периоду. Рацио прописивања овог и претходног разлога који не погађају директно завештаоца, налази се у нетолерисању противправног, друштвено неприхватљивог и неморалног понашања нужног наследника, због кога завешталац осећа личну срамоту и сматра да онај ко се тако понаша не заслужује привилегију нужног наслеђивања.

Закон о наслеђивању Социјалистичке Републике Србије из 1974. године¹⁸ садржао је готово идентичне разлоге за искључење нужних наследника као и савезни Закон о наслеђивању, па све што је напред речено у циљу њихове анализе, важи и овде. Једина разлика постоји код првог узрока где се предвиђало да може доћи до искључења ако се нужни наследник повредом неке законске или моралне обавезе теже огрешио било према оставиоцу или његовом брачном другу,¹⁹ чиме је проширена могућност ускраћивања наследника за нужни део.²⁰ И у овом законском тексту наставило се са концептом таксативног набрајања разлога искључења; идентичан је и начин искључења – тестаментом, на несумњив начин;²¹ обим искључења (у потпуности или делимично)²², као и његове последице.²³

Пуноважност искључења била је условљена постојањем основа за искључење у време сачињавања завештања,²⁴ а у делу правне теорије заступало се становиште да код разлога који се односи на нерад и непоштен живот, он мора постојати и у моменту делације.²⁵ Наиме, сматрало се да уколико нужни

¹⁸ Сл. гласник РС, бр. 52/74.

¹⁹ Чл. 42 ст. 1 т. 1 Закона о наслеђивању СР Србије

²⁰ У правној литератури које сеже из овог времена постојало је и становиште да би круг субјеката у оквиру овог разлога за искључење требало проширити на све нужне наследнике који се који се на ово право позивају применом објективног критеријума. Видети, Антић, О., *Слобода ...*, стр. 297.

²¹ Чл. 43 ст. 1 Закона о наслеђивању СР Србије

²² Упоредити чл. 47 ст. 2 савезног Закона о наслеђивању и чл. 42 ст. 2 Закона о наслеђивању СР Србије

²³ Чл. 44 Закона о наслеђивању СР Србије.

²⁴ Чл. 43 ст. 2 Закона о наслеђивању СР Србије.

²⁵ Марковић, С., *Наследно право*, Београд, 1981, стр. 204, 205; Благојевић, Б., *Наследно право у Југославији*, Београд, 1983, стр. 226, 227.

наследник након сачињавања завештања а до смрти завештаоца, промени свој животни стил, запосли се и живи поштено од свог рада, искључење из наслеђа не би било оправдано.²⁶

3. Разлози за искључење у савременом српском праву

У актуелном Закону о наслеђивању²⁷ (у даљем тексту: ЗОН), прекинуло се са традицијом утврђивања узрока искључења по принципу енумерације, одређењем законодавца за примену широког правног стандарда у њиховој формулацији.^{28,29} Чланом 61. ст. 1 ЗОН одређено је да завешталац може искључити нужног наследника из наслеђа који се повредом неке законске или моралне обавезе теже огрешио о њега. У истом члану, су примера ради, наведене неке од радњи које могу представљати поменуто огрешење: ако се нужни наследник увредљиво или грубо односио према завештаоцу; ако је умишљајно учинио кривично дело према завештаоцу, његовом детету, усвојенику, брачном другу или родитељу; ако се одао нераду и непоштену животу.³⁰

²⁶ Антић, О., *Слобода ...*, стр. 306.

²⁷ Сл. гласник РС, бр. 46/95, 10/2003 – одлука УСРС и 6/2015.

²⁸ Ово мишљење заступају и: Антић, О., Балиновац, З., *Коментар Закона о наслеђивању*, Београд, 1996, стр. 279; Ђурђевић, Д., *нав. дело*, стр. 222.

²⁹ Формулација узрока искључења из наслеђа у домаћој правној теорији се различито тумачи. Према једном мишљењу, постоје три групе узрока искључења (Сворцан, С., *Коментар Закона о наслеђивању са судском праксом*, Краљево, 2004, стр. 160-162). Према другом, ради се о једном узроку – тежем огрешењу о завештаоца до кога долази повредом неке законске или моралне обавезе, које законодавац потом ближе одређује, чиме се онемогућава да се мимо побројаних узрока, применом аналогије, искључење прошири на друге повреде законских или моралних дужности (Стојановић, Н., *Наследно право*, Ниш, 2022, стр. 179; Крстић, Н., *Концептуална мимолажења у регулисању нужног наслеђивања у Републици Србији и Републици Српској*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 59/2012, стр. 244).

³⁰ И у Преднацрту Грађанског законика РС разлози искључења из наслеђа постављени су у виду правног стандарда, а задржана је истоветна формулација којом се он дефинише у ЗОН: постојање повреде неке законске или моралне обавезе којом се нужни наследник теже огрешио о завештаоца (чл. 2655 Преднацрта ГЗ). У овој првопредложеној солуцији, гледано према актуелном законском решењу, изостало је навођење примера којим се постојање ове повреде илуструје, али је то учињено у алтернативном предлогу. Видети: Преднацрт Грађанског законика РС, интернет презентација на адреси: <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/260615/260615-nacrt-gradjanskog-zakonika.html>, приступ, 14.07.2014. О оцени адекватности овог решења видети: Крстић, Н., *О најзначајнијим новотама и највећим недостацима Преднацрта Грађанског законика Србије у области наслеђивања*, Зборник радова: Право, традиција и промене, том 2, Источно Сарајево, 2020, стр. 164-189.

Као што се може видети, примерима које законодавац наводи као илустрацију могућег огрешења о неку законску или моралну обавезу, готово да су обухваћени сви претходним законским текстом утврђени засебни разлози искључења,³¹ што, на први поглед, може водити закључку о постојању тенденције да се њихово уређење задржи у до тада успостављеним оквирима. Међутим, коришћењем правног стандарда у конципирању основа искључења, потенцијално се повећава број ситуација, односно кршења каквих обавеза, које за исход могу имати искључење; дакле, и ван радњи наведених у чл. 61. ст. 1 ЗОН *exempli causa*, уз услов да се таквим поступањем нужни наследник теже огрешо оставиоца. Отуда је констатација управо другачија од претходно изреченог закључка: у актуелном српском праву евидентна је тенденција екстензивнијег регулисања разлога за искључење, што надаље води сужавању правног домашаја установе нужног дела.³²

Из начина формулације разлога за искључење као ”тежег огрешења о оставиоца” (услед повреде *неке* законске или моралне обавезе) и наведеним примерима, произилази да се тежиште овог облика изнаслеђења ставља на терен грубог занемаривања породичних обавеза и породичне солидарности, али и да својом ширином надмашује ове обавезе. Тако, завешталац може искључити нужног наследника из наслеђа ако он није испуњавао законску обавезу издржавања, ако га је омаловажавао и потцењивао пред другима, вређао, физички и психички злостављао, није пружио потребну помоћ и негу у старости и болести и слично. Завешталац то надаље може учинити услед сваког противправног, незаконитог и морало неприхватљивог понашања нужног наследника предузетог у намери угрожавања његовог живота и здравља, или имовине или истог таквог понашања према њему блиским лицима, а које је код њега изазвало тешку душевну бол и патњу (на пример, син оставиоца умишљајно убије свог рођеног брата или га тешко унакази, запали му кућу након вербалне расправе око имовине и сл.) и које је завешталац доживео као личну неправду и огрешење о њега. Уз испуњење услова дефинисаног правним стандардом као разлог за искључење – да се повредом неке законске или моралне обавезе огрешо према оставиоцу, завешталац може одредити искључење и у случају да се нужни наследник одао нераду и непоштенном животу. Да ли у овим и сличним случајевима постоји теже огрешење о оставиоца, у случају спора о основаности искључења, процењује суд узимајући у обзир све околности конкретног случаја.³³

³¹ Изостављен је једино разлог који се тичао вршења кривичних дела управљених на подривање народне власти, независности земље, њене одбрамбене снаге или социјалистичке изградње.

³² Ђурђић Милошевић, Т., *Ограничење слободе завештајних располагања*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 2018, стр. 328.

³³ Доказивање основаности искључења сходно решењу српског права, терети оног ко се на искључење позива – чл. 62 ст. 4 ЗОН

Оно што такође представља новину у регулисању ове установе је утврђивање меродавног момента за оцену постојања разлога за искључење. Чланом 62 ст. 3 ЗОН предвиђа се да основ за искључење мора постојати у моменту смрти оставиоца, а ранијим законским текстовима, у моменту сачињавања завештања у које се уноси одредба о разбаштињењу нужног наследника. Ни једно ни друго решење није идеално јер се њима не уважава потреба прављења разлике између тренутних и трајних узрока искључења. Важећом солуцијом – да узрок мора постојати у моменту смрти оставиоца, законодавац даје могућност кажњавања у празно,³⁴ на основу завештаоачеве претпоставке да ће се нужни наследник теже огрешити о њега, што је неприхватљиво, и представља израз прекомерне доминације слободе завештања над императивним правилима нужног наслеђивања. Најбољим сматрамо решење да код тренутних разлога за искључење (на пример, код умишљајног извршења кривичног дела) узрок искључења постоји у моменту предузимања акта завештања, а код трајних разлога (на пример, код одавања нераду и непоштенном животу) и у време сачињавања завештања и у моменту смрти завештаоца; у ком правцу би требало допунити постојеће законско решење.

У ЗОН је задржано решење о начину искључења из права на нужни део – у форми завештања, на несумњив начин,³⁵ па пуноважност ексхередације делује у оквиру захтева предвиђених за ваљаност тестаментa.³⁶ Опстао је и начин уређења обима искључења (потпуно или делимично)³⁷ и његових правних последица – сматра се да је искључени умро пре оставиоца у зависности од чега се одређују права осталих који могу бити позвани на наслеђе.³⁸

4. Разлози за искључење у правима држава Европске уније

Хрватска. Разлози искључења из права на нужни део у Хрватској са којом Србија дели исту правну традицију, својеврстан су наставак решења овог питања у некадашњем савезном Закону о наслеђивању. Идентично са овом нормативом је и: - одређење ка таксативном набрајању узрока искључења, чиме се доминација завештаоачеве воље над установом нужног наслеђивања држи у одређеним, јасно постављеним границама; - захтев да он мора постојати у тренутку сачињавања завештања, чиме се спречава разбаштињење на темељу завештаоачевих претпоставки да ће се нужни наследник понашати на начин који

³⁴ Стојановић, Н., *Наследно ...*, стр. 181.

³⁵ Чл. 62 ст. 1 и 2 ЗОН

³⁶ Стојановић, Н., *Искључење из наслеђа по новом Закону о наслеђивању Републике Србије*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 1996/97, стр. 175.

³⁷ Видети чл. 61 ст. 2 и чл. 63 ст 1 ЗОН.

³⁸ Чл. 63 ст. 2 ЗОН.

ће га дисквалификовати по питању оправданости нужног наслеђивања у његовом случају, али није добро решење код вредновања основности ексхередације код трајних разлога за искључење; - регулатива обима, начина и правних последица искључења.^{39 40}

Исти је и број разлога за искључење – четири, а готово да се може рећи, и њихова садржина, осим извесних прецизирања из потребе одређивања домаћаја појединих разлога или настојања да се ускладе са актуелним нивоом развоја хрватског националног и међународног права. Прецизирање о коме је реч постоји код првог узрока којим се одређује да завешталац може искључити нужног наследника из наслеђа ако се он повредом неке законске или моралне обавезе која произилази из његовог обитељског односа са оставиоцем, о њега теже огрешио.⁴¹ Поменуто усклађивање постоји код трећег разлога одређивањем да завешталац може разбаштинити нужног наследника ако је извршио кривично дело против Републике Хрватске или вредности заштићених међународним правом.⁴² Код четвртог, нерад и непоштен живот као узрок искључења одређени су алтернативно а не кумулативно (ако се одао нераду *или* непоштену животу),⁴³ чиме се повећава број случајева могуће ексхередације. Други разлог (ако је са умишљајем учинио неко теже кривично дело према оставиоцу, његовом брачном другу, детету или родитељу), формулисан је на исти начин као у савезном Закону о наслеђивању.⁴⁴

Да би искључење било пуноважно, овде се од завештаоца захтева да у тестаменту наведе разлог искључења (у српском праву навођење разлога није услов валидности, већ је пожељно) и да то учини на изричит начин⁴⁵ (у домаћој правној теорији преовладава схватање да се захтев за искључењем на несумњив начин, може остварити и ако је то учињено прећутно⁴⁶). Решење овог питања у

³⁹ Видети чл. 85-87 хрватског Закона о наслеђивању, Народне новине, бр. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19.

⁴⁰ Gavella, N., Belaj, V., *Насљедно право*, Загреб, 2008, стр. 225.

⁴¹ Како смо напред видели, у савезном Закону о наслеђивању код формулисања овог узрока није било назначено да се ради о повреди обавеза које основ имају у породичноправним односима, мада су у теорији и судској пракси везивани за овај сегмент односа нужног наследника и оставиоца. Видети чл. 47 ст. 1 тач. 1 савезног Закона о наслеђивању

⁴² У савезном Закону о наслеђивању овај разлог је гласио: ”ако је учинио кривично дело уперено на подривање народне власти, независности земље, њене одбрамбене снаге или социјалистичке изградње”, па је њихова повезаност евидентна.

⁴³ Чл. 85 ст. 1 тач. 4 хрватског Закона о наслеђивању.

⁴⁴ Упореди чл. 85 ст. 1 тач. 2 хрватског Закона о наслеђивању и чл. 47 ст. 1 тач. 2 савезног Закона о наслеђивању

⁴⁵ Чл. 86 ст. 1 хрватског Закона о наслеђивању

⁴⁶ Сматра се да је то случај ако из целокупне садржине завештања, несумњиво произилази да је неки нужни наследник искључен, иако то није речено изричито. Видети, Антић, О., Балиновац, З., *нав. дело*, стр. 282; Марковић, С., *нав. дело*, стр. 204; Ђурђевић, Д., *нав. дело*, стр. 224.

хрватском праву нам се чини бољим од нашег, јер више иде у прилог правној сигурности, реализацији завештаоачеве *animus exheredandi* и олакшавању доказивања постојања узрока искључења у случају спора.

Аустрија. Аустријски законодавац се такође одлучио за дефинисање узрока за искључење нужног наследника из наслеђа методом еnumerације.^{47 48} Основ ексхередиције извориште и овде има у незаконитом и противправном понашању нужног наследника. Оно се, у зависности од тога према коме је уперено, може класификовати у две групе: - на противправне радње, односно пропуштања нужног наследника усмерена према оставиоцу или њему блиским лицима; - и на оне уперене према трећим лицима односно друштвеној заједници. Ако за критеријум класификовања узрока искључења узмемо пак, природу противправних радњи нужног наследника, они се могу сврстати у три групе: 1) умишљајно вршење кривичних дела; 2) грубо занемаривање породичних обавеза према оставиоцу и 3) недопуштено утицање на завештаоачеву слободу завештања.

Када је у питању умишљајно вршење кривичних дела, у праву Аустрије завешталац може искључити нужног наследника из наслеђа ако је такво дело извршио против оставиоца или њему блиских лица,⁴⁹ под условом да је запређена казна затвора најмање годину дана лишења слободе.⁵⁰ За вршење других кривичних дела, услов искључења је да је нужни наследник осуђен за једно или више извршених кривичних дела учињених са умишљајем на доживотну казну лишења слободе или казну лишења слободе у трајању од најмање двадесет година.⁵¹ Као што се може видети, овде се могућност искључења не везује за врсту умишљајно учињених кривичних дела, него за њихову тежину (запређена/изречена казна), што завештаоцу оставља широку могућност за разбаштињење кажњавањем нужног наследника за његово противзаконито и надасве, друштвено неприхватљиво понашање.

Разлог који се односи на вршење кривичних дела према оставиоцу или њему блиским лицима аустријског права, компатибилан је са оним из савезног Закона о наслеђивању, Закона о наслеђивању СР Србије и данашњег хрватског права где је разбаштињење могуће услед извршења са умишљајем тежих кривичних дела према оставиоцу, његовом брачном другу, детету или родитељу.⁵² По питању узрока искључења који се односи на вршење кривичних дела која нису уперена према оставиоцу и њему блиским лицима, међу поменутиим правним решењима такође постоје тачке преклапања. У

⁴⁷ Видети пар. 770 аустријског Грађанског законика (у даљем тексту ABGB). Презентација на адреси: <https://www.jusline.at/gesetz/abgb/paragraf/770>, приступ, 15.07.2024.

⁴⁸ Zankl, W., *Erbrech*, Wien, 2017, стр. 141.

⁴⁹ Круг ових субјеката широко је постављен. Видети пар. 770 ст. 1 тач. 2 ABGB.

⁵⁰ Пар. 770 ст. 1 тач. 1 и 2 ABGB.

⁵¹ Пар. 770 ст. 1 тач. 6 ABGB.

⁵² Видети чл. 47 ст. 1 тач. 2 савезног Закона о наслеђивању, чл. 42 ст. 1 тач. 2 Закона о наслеђивању СР Србије и чл. 85. ст. 1 тач. 2 хрватског Закона о наслеђивању.

аустријском законодавству то је могуће ако су у питању друга тешка кривична дела (ограничење су године осуде на казну лишења слободe и да су учињена са умишљајем), без обзира на објект заштите њиховог прописивања у кривичном праву. У бившем југословенском, праву СР Србије и савременом хрватском праву за то постоји могућност ако је у питању вршење одређених кривичних дела, али без обзира на облик виности, висину и врсту изречене казне.⁵³

За одређивање домашаја установе искључења нужних наследника из наслеђа као својеврсног одраза степена доминације слободe завештања над императивним правилима нужног наслеђивања у појединим правима, интересантно је поређења аустријске регулативе разлога за искључење са оним из актуелног српског права, посебно што је концепт њиховог формулисања у овим правима различит. Видели смо да је узрок могућег искључења у нашем праву одређен у виду правног стандарда (ако се нужни наследник повредом неке законске или моралне обавезе теже огрешио о оставиоца) и да је законодавац као пример овог огрешења навео умишљајно извршење кривичног дела према завештаоцу, његовом детету, усвојенику, брачном другу или родитељу. Подударност нашег са одговарајућим решењем аустријског права код овог разлога је видљива јер је правно-политички разлог њиховог прописивања истоветан, и поред захтева из аустријског права по питању висине запређене казне за извршење ових кривичних дела – у нашем праву то није услов.

Да ли је, међутим, упоредивост са нашим правом могућа и код вршења других кривичних дела која су у Аустрији предвиђена као основ искључења? Вршење кривичних дела изван оних учињених према тачно одређеном кругу субјеката, у нашем праву није наведено као пример постојања узрока за искључење, али мишљења смо да није немогуће разбаштињење и у овом случају. Услов је да се радњом нужног наследника која представља кршење неке моралне и/или законске обавезе (законска је обавеза да се појединци уздрже од радњи које су одређене као кривична дела), он теже огрешио о завештаоца, и да су наравно испуњени други услови за пуноважност искључења (нужни наследник је на пример убио најбољег пријатеља оставиоца знајући да ће му то нанети тежак бол и патњу, или је злостављао а потом и напустио своје дете, о коме је потом бригу и старање преузео завешталац итд.).

У следећу групу разлога за искључење у аустријском праву сврстали бисмо оне које се тичу повреде обавеза утврђених породичним правом: - грубо занемаривање дужности према оставиоцу која произилази из породичноправних прописа; и - изазивање тешке емоционалне патње и боли код оставиоца.⁵⁴ Под занемаривањем породичних обавеза нужног наследника према оставиоцу подразумева се читав спектар поступања или непоступања

⁵³ Видети чл. 47 ст. 1 тач. 3 савезног Закона о наслеђивању, чл. 42 ст. 1 тач. 3 Закона о наслеђивању СР Србије и чл. 85. ст. 1 тач. 3 хрватског Закона о наслеђивању.

⁵⁴ Видети пар. 770 ст. 1 тач. 5 и 4 ABGB.

којима се те дужности крше: неиспуњење законске обавезе издржавања успостављене између одређених сродника и супружника, односно партнера; непредузимања радњи у циљу бриге о здрављу и образовању детета; његово занемаривање, злостављање итд.⁵⁵ Овај разлог, како смо могли видети, постоји у напред анализираним правима, са или без законског прецизирања да се ради о повреди обавеза из породичног права, али увек са акцентом да је у питању тежи степен повреде - "грубо занемаривање обавеза", "теже огрешење о оставиоца"⁵⁶, чије постојање утврђује суд у сваком појединачном случају.

На истом основу почива и други у претходном пасусу поменути разлог за искључење – на повреди породичне солидарности, људског обзира и поштовања које према друштвеним схватањима треба да постоји између чланова породице. Према материјалу који је пратио уношење овог узрока искључења у *ABGB* изменама из 2015. године, он обухвата ситуације када се на пример завешталац налази у финансијској или здравственој кризи, а нужни наследник му ускрати очекивану помоћ.⁵⁷ У тамошњој судској пракси као основано је оцењено искључење из права на нужни део зато што ћерка није посетила смртно болесну мајку у болници, што је код мајке изазвало тешку емотивну бол. Са друге страна, незнање нужног наследника за беспомоћност оставиоца, не сматра се остварењем овог разлога за искључење.⁵⁸ И овај узрок екскредације је корелативан ономе што је у бившем југословенском, актуелном хрватском и српском праву дефинисано као теже огрешење о оставиоца повредом неке моралне обавезе према њему.

Оно што је специфичност аустријског права у односу на напред анализирана је преклапање појединих разлога недостојности за наслеђивање са узроцима за искључење. То је случај код основа дефинисаног као намерно спречавање реализације истините последње воље оставиоца или покушај њеног спречавања,⁵⁹ које је пар. 540 *ABGB* предвиђен и као узрок недостојности. Такође, са умишљајем извршено кривично дело против оставиоца за које запређена казна износи најмање годину дана,⁶⁰ пар. 539 *ABGB* утврђено је као разлог недостојности. Узроци искључења одређени пар. 770, ст. 1 тач. 2, 4 и 5 *ABGB* такође су санкционисани недостојноћу, али само уколико оставилац није могао разбаштинити нужног наследника због неспособности за расуђивање, незнања за почињена дела или других разлога, а није ставио до знања да је

⁵⁵ Eccher, V., *Erbresht*, Wien, 2016, стр. 157.

⁵⁶ Упореди чл. чл. 47 ст. 1 тач. 1 савезног Закона о наслеђивању, чл. 42 ст. 1 тач. 1 Закона о наслеђивању СР Србије, чл. 61 ст. 1 ЗОН, и чл. 85. ст. 1 тач. 1 хрватског Закона о наслеђивању.

⁵⁷ Eccher, V., *нав. дело*, стр. 157.

⁵⁸ Исто.

⁵⁹ Пар. 770 ст. 1 тач. 3 *ABGB*.

⁶⁰ Пар. 770 ст. 1 тач. 1 *ABGB*.

опростио овакве поступке (пар. 541 АГЗ).⁶¹ У тамошњој теорији постоји становиште да се завешталац приликом разбаштињења нужног наследника може позвати и на остале разлоге недостојности за наслеђивање,^{62 63} вероватно из разлога што је недостојност општа препрека за било какво наслеђивање, па и за нужно наслеђивање.

Ово указује на то да у аустријском праву није повучена прецизна линија разграничења између ове две наследноправне установе, доминантно казног карактера. Њих, истина, повезује то што представљају врсту цивилне казне која се огледа у ускраћивању наследнику права на наслеђивање због његовог противправног и неморалног понашања; али их одликују и знатне разлике. Друго, у контексту одређивања односа слободе завештања и установе нужног наслеђивања у домену утврђивања разлога за искључење, евидентно је да у овом праву постоји тенденција ка повећању броја узрока који до тога могу довести.

Разбаштињење се у праву Аустрије може извршити изричито или прећутно, у форми тестаментa.⁶⁴

Немачка. Као у већини напред анализираних права (изузев у актуелном српском), немачки законодавац се у нормирању разлога искључења из права на нужни део определио за принцип енумерације.⁶⁵ Сви узроци искључења, укупно их је 4, почивају на противправном и незаконитом понашању нужног наследника, било према оставиоцу, њему блиским лицима или генерално према друштвеној заједници. Ако се за критеријум класификовања разлога за искључење узме природа противправних радњи, они се могу груписати у две целине: 1) вршење кривичних дела и 2) неиспуњење законске обавезе издржавања оставиоца.

Могућност примене имовинскоправне санкције у виду искључења из права на нужне део, у праву Немачке везује се за следеће случајеве вршења кривичних дела: - ако је нужни наследник покушао да убије оставиоца, његовог супружника (партнера из истопопне регистроване заједнице), потомка или неко друго оставиоцу блиско лице;⁶⁶ - ако је против напред наведених лица починио

⁶¹ Више о овоме, Живојиновић, Д., *Разлози недостојности за наслеђивање у српском праву и правима држава Европске уније*, Зборник радова: Усклађивање правног система Србије са правима Европске уније, књ. 11, Крагујевац, 2023, стр. 451-452.

⁶² Наведено према, Ђурђић Милошевић, Т., *нав. дело*, стр. 301.

⁶³ И у мађарском Грађанском законнику, између осталог, нужни наследник може бити искључен из права на нужни део уколико је недостојан да наследни оставиоца. Видети секцију 7:78 (1) а) мађарског Грађанског законика, интернет презентација на адреси: https://tdziegler.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/06/civil_code.pdf, приступ, 16.07.2024.

⁶⁴ Пар. 772 ст. 1 ABGB.

⁶⁵ Видети пар. 2333 немачког Грађанског законика, у даљем тексту: BGB. Интернет презентација на адреси: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/, приступ, 22.07.2024.

⁶⁶ Пар. 2333 (1) тач. 1 BGB.

неко тешко кривично дело са умишљајем;⁶⁷ и - ако је правоснажно осуђен на казну лишења слободе у трајању од најмање годину дана без могућности помиловања, због кривичног дела учињеног са умишљајем, услед чега је учешће нужног наследника у расподели заоставштине за оставиоца неприхватљиво.⁶⁸ Ово важи и уколико је нужном наследнику одређен смештај у психијатријску болницу или неку другу установу за рехабилитацију због тешког кривичног дела учињеног са умишљајем.⁶⁹

Код првог разлога искључења, ради се о вршењу само једног кривичног дела – покушаја убиства оставиоца или неког другог, овим закоником наведеног лица; не захтева се умишљај, па до искључења може доћи и ако је почињено из нехата.⁷⁰ Небитан је облик учешћа нужног наследника у вршењу овог кривичног дела (извршилац или саучесник), као ни висина изречене казне.

Код другог и трећег узрока, могућност ексхередације постоји уколико је нужни наследник са умишљајем учинио неко тешко кривично дело према оставиоцу или њему блиским лицима, без обзира на врсту и висину изречене казне. Најзад, завешталац може разбаштинити нужног наследника уколико је због извршења кривичног дела са умишљајем осуђен на затворску казну у трајању од најмање годину дана, без обзира против кога је учињено и шта је објект заштите прописивања кривичног дела.⁷¹

Као што се може видети, код умишљајног вршења кривичних дела против оставиоца и њему блиских лица, у немачком, хрватском и српском праву, као захтев основаности искључења није постављена висина запређене казне,⁷² док у аустријском праву јесте, и то годину дана.⁷³ Када је у питању вршење кривичних дела која нису уперена против завештаоца нити лица са којим је он у блиским односима, у немачком праву се захтева постојање правоснажне осуде на казну лишења слободе у трајању од најмање годину дана, у аустријском на најмање 20 година или осуда на доживотну робију, у хрватском да је починио кривично дело против Републике Хрватске или вредности заштићених међународним правом,⁷⁴ па се, у овом сегменту, може рећи да је у

⁶⁷ Пар. 2333 (1) тач. 2 ВФВ.

⁶⁸ Пар. 2333 (1) тач. 4 ВГВ.

⁶⁹ Видић, Ј., *Увод у упоредно наследно право*, Нови Сад, 2020, стр. 65.

⁷⁰ Између осталих, покушај убиства оставиоца је пар. 2339 ст. 1 (1) ВГВ предвиђен као разлог недостојности за наслеђивање, па коментар поводом извесног преклапања ове две наследноправне установе изречен у анализи разлога искључења нужног наследника из наслеђа у аустријском праву, важи и овде.

⁷¹ Rainer, F., *Erbrecht*, München, 2000, стр. 276-277.

⁷² Пар. 2333 (1) тач. 1 и 2 БГБ, чл. 85 ст. 1 тач. 2 хрватског Закона о наслеђивању, чл. 61 ЗОН.

⁷³ Пар. 770 ст. 1 тач. 1 и 2 АВГВ.

⁷⁴ Упореди пар. 2333 (1) тач. 4, пар. 770 ст. 1 тач. 6 АВГВ и чл. 85 ст. 1 тач. 3 хрватског Закона о наслеђивању

праву Немачке могућност разбаштињења шире постављена у односу на ону у овде поменутих правима.

Ово, међутим, није случај код друге групе разлога искључења, који свој основ имају у породичноправним односима. До разбаштињења у немачком праву може доћи само ако нужни наследник из зле намере није испуњавао законску обавезу издржавања коју је имао према оставиоцу.⁷⁵ Повреда моралних обавеза према оставиоцу, грубо и увредљиво понашање према њему, наношење емотивне патње или грубо занемаривање дужности породичне солидарности и поштовања и сл, који су као основ ексхередације предвиђени у правима која су напред била предмет нашег интересовања, овде није одређен као узрок искључења; што видимо као недостатак немачке нормативе.

Искључење из права на нужни део и у овом праву врши се у форми тестаментa.⁷⁶ Разлог искључења мора бити наведен, и мора постојати у време сачињавања завештања, осим када се ради о разлогу из пар. 2333 (1) тач. 4 *BGB* када је довољно да у моменту састављања завештања постоји дело и осуда породице, док до доношења кривичне пресуде може доћи и касније.⁷⁷

5. Закључак

Имајући у виду број, а нарочито карактер и опсег прописаних разлога за искључење нужног наследника из наслеђа, нужни део се све мање може сагледавати као право нужног наследника гарантовано императивним нормама наследног права, а све више као привилегија резервисана за оне који својим понашањем не вређају основне правне и моралне принципе. Ова констатација темељи се на више фактора на којима почива уређивање ове установе у савременим законодавствима. Најпре, примењују се широке формулације у дефинисању узрока искључења попут: "повреда *неке* законске или моралне обавезе", "извршење *тежег* кривичног дела" (најчешће са умишљајем али не неизоставно), "наношење тешке *емотивне боли* завештаоцу" и сл. Одређује се приличан број завештаоцу блиских лица према којима се, осим према њему лично, противправно и недопуштено понашање нужног наследника може санкционисати искључењем из наслеђа – случај аустријског, али и немачког права где то нису само његови најближи сродници и животни партнер, него и друга лица са којима се налазио у блиским односима. Најзад, прописује се да извршење кривичног дела од стране нужног наследника, без обзира ко је или шта је објект заштите њиховог инкриминисања (са или без ограничења по питању висине запређене или изречене казне лишења слободe), може представљати ваљан основ његовог изнаслеђења. У складу са оваквим стањем ствари, доминација слободe завештања над правилима нужног наслеђивања у

⁷⁵ Пар. 2333 (1) тач. 3 *BGB*.

⁷⁶ Пар. 2336 (1) *BGB*.

⁷⁷ Пар. 2336 (2) *BGB*.

домену предвиђених разлога разбаштињења није занемарљива, а њено оправдање налази се у нетолерисању противправног и неморалног понашања нужног наследника.

Но, да се оправдана превласт слободе завештања над установом нужног наслеђивања не би претворила у негацију права на нужни део, неопходно је разлоге искључења и њихов домашај држати у разумним и јасно одређеним границама, предвидети да основ искључења мора постојати у моменту сачињавања завештања, као и да се ексхередација врши на изричит начин.

На однос слободе завештања и установе нужног наслеђивања утиче и одабрани концепт нормирања разлога искључења. Одређивањем узрока изнаслеђења у виду правног стандарда, како је учињено у српском праву, омогућава се остваривање слободе завештања у ширем обиму, јер се под кршењем законских или моралних обавеза услед чега се нужни наследник теже огрешио о оставиоца, могу подвести његова најразличитија понашања (а не само она наведена као пример). Даља последица примене оваквог модела је да правне границе слободе тестирања посредно зависе од оцене суда да ли се одређена радња или пропуштање нужног наследника може подвести под утврђени правни стандард (поред његове процене да ли постоји потребан степен огрешења о оставиоца, у случају да је то спорно). Чини нам се да се таксативним набрајањем разлога искључења однос слободе тестирања и нужног наслеђивања држи у јасније оцртаним оквирима, чиме се постиже већи степен правне сигурности.

*Dragica Živojinović, Ph.D., Full-time Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

TENDENCIES IN REGULATING THE REASONS FOR EXCLUDING A NECESSARY HEIR FROM INHERITANCE

Summary

Exclusion from inheritance is a form of property law sanction which is manifested in denying the right to a necessary heir to a share in inheritance in legally prescribed cases, based on the testator's wishes expressed in the will. The subject of this paper is to look at and analyze the reasons for inheritance exclusion from the angle of the history of Serbian law, the provisions which regulate this matter in current Serbian law, as well as those found in the legislations of EU countries: Croatia, Austria and Germany. The goal of this paper is to identify the tendencies in regulating this matter. The author of this paper finds out that, given the nature and

scope of actions defined as the reasons for exheridation, the testator is left with a vast number of possibilities to punish a necessary heir by excluding him/her from inheritance as a sort of reaction to his/her unlawful or immoral conduct. The author states that contemporary laws show the tendency to regulate the reasons for inheritance exclusion in a more extensive way which consequently narrows the legal scope of the institute of compulsory share. Yet, to avoid the risk of abusing this justified dominance of freedom of testation over imperative rules of compulsory share, the author of this paper believes that the scope of the reasons for inheritance exclusion should be kept within certain limits, foresee that the reason for exclusion must exist in the moment of drafting the will and that the exheridation should be performed in an explicit way.

Key words: *exclusion from inheritance, necessary heir, the right to a compulsory share, reasons for exclusion, freedom of testation.*

Литература

- Eccher, B., *Erbresht*, Wien, 2016.
- Gavella, N., Belaj, V., *Насљедно право*, Загреб, 2008.
- Rainer, F., *Erbrecht*, München, 2000.
- Zankl, W., *Erbrech*, Wien, 2017.
- Аврамовић, С., *Српски грађански законик (1844) и правни транспланти – копија аустријског узора или више од тога?* Зборник радова: Српски грађански законик - 170 година, Београд, 2014.
- Антић, Б О., *Слобода завештања и нужни део*, докторска дисертација, Београд, 1983, стр. 278.
- Антић, О., Балиновац, З., *Коментар Закона о наслеђивању*, Београд, 1996.
- Аранђеловић, Д., *Наследно право с нарочитим обзиром на Грађански законик Краљевине Србије*, Београд, 1925.
- Благојевић, Б., *Наследно право у Лугославији*, Београд, 1983.
- Видић, Ј., *Увод у упоредно наследно право*, Нови Сад, 2020.
- Ђурђевић, Д., *Институције наследног права*, Београд, 2015, стр. 32-33.
- Ђурђић Милошевић, Т., *Ограничење слободе завештајних располагања*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 2018.
- Живојиновић, Д., *Разлози недостојности за наслеђивање у српском праву и правима држава Европске уније*, Зборник радова: Усклађивање правног система Србије са правима Европске уније, књ. 11, Крагујевац, 2023.
- Крстић, Н., *О најзначајнијим новотама и највећим недостацима Преднацрта Грађанског законика Србије у области наслеђивања*. Зборник радова: Право, традиција и промене, Том 2, Источно Сарајево, 2020.

- Крстић, Н., *Концептуална мимолажења у регулисању нужног наслеђивања у Републици Србији и Републици Српској*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 59/2012.
- Марковић, Л., *Наследно право, трећа књига Грађанског права*, Београд, 1930.
- Марковић, С., *Наследно право*, Београд, 1981.
- Перић М, Ж., *Наследно право, Специјални део Грађанског права*, Београд 1923.
- Сворцан, С., *Коментар Закона о наслеђивању са судском праксом*, Краљево, 2004.
- Стојановић, Н., *Искључење из наслеђа по новом Закону о наслеђивању Републике Србије*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 1996/97.
- Стојановић, Н., *Наследно право*, Ниш, 2022.